

slaba polovica meščanov in v mestu je delovala tudi protestantska šola, ki jo je sprva vodil domačin Jurij Krejač, kasneje pa sta dečke in deklice poučevala betnavski učitelj Nikolaj Sobrius in njegova žena. Leta 1593 je Lierzerja na Betnavi zamenjal Georg Lautenschlager, po rodu iz danes bavarskega Lauingena, predikant gospodov Stubenbergov z Vurberka. To je prizadelo protestante s ptujskega konca, morda pa tudi slovenske kmete, ki so obiskovali bogoslužja na Betnavi. Leta 1595 so namreč želeli slovenskega predikanta, ki so ga mogoče že imeli v Lierzerju. Ker je bil doma s tedanje jezikovne meje na Koroškem, je morda znal slovensko.«

Leta 1596 je Ferdinand II. preklical koncesije Karla II. protestantom na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. V dveh letih so bili mariborski protestanti odstranjeni iz mestnih oblasti, šolo so zaprli, dodatno izgubo je povzročila še Welzerjeva smrt leta 1598. Toda za mariborske protestante je bil usoden prihod protireformacijske komisije na začetku leta 1600. Njeno oboroženo spremstvo je uničilo betnavsko pokopališče, cerkev in šolo in protestanti so se morali spreobrniti ali izseliti. Lautenschlager in Sobrius sta z Betnave pravočasno pobegnila in se čez dve leti izselila. S tem je bilo konec Dravskopoljskega okraja. Mnogi mariborski protestanti so se spreobrnil le navzven in se tako zaščitili pred izgonom. Pri tem so jih zaradi skrbi za avtonomijo mesta dolgo podpirale celo katoliške mestne oblasti. Zato ne preseneča, da je konec dvajsetih let 17. stoletja v mesto še vedno prihajal tajni predikant. Zadnja znana javno izpričana mariborska protestantka pred 19. stoletjem je umrla leta 1637.

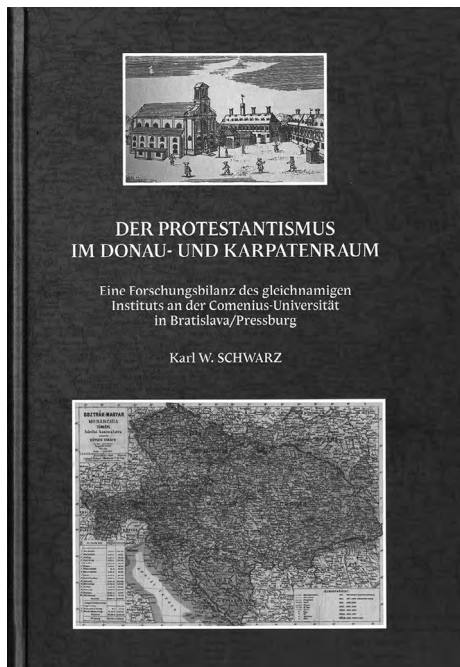
Novodobni evangeličani so se začeli priseljevati v Maribor iz avstrijskih in nemških dežel od polovice 19. stoletja naprej. Njihovo število je raslo zelo počasi in doseglo skoraj dva tisoč pripadnikov tik pred prvo svetovno vojno. Mariborska cerkvena občina se je osamosvojila leta 1862; današnjo podobo je konec šestdesetih let devetnajstega stoletja zgrajena cerkev dobila leta 1908. Ulica, ki poteka na vzhodni strani cerkvene stavbe, se je prvotno imenovala Lutrova, leta 1919 pa jo je mestni svet preimenoval v Trubarjevo ulico.

Majda Potrata

**KARL W. SCHWARZ,
DER PROTESTANTISMUS
IM DONAU- UND
KARPATENRAUM. EINE
FORSCHUNGSBILANZ DES
GLEICHNAMIGEN INSTITUTS
AN DER COMENIUS-
UNIVERSITÄT IN BRATISLAVA/
PRESSBURG.**

Vydavatelstvo prešovskej univerzity,
Prešov, 2024, 250 strani.

Karl W. Schwarz, evangeličanski teolog, zgodovinar cerkvenega prava in cerkvene zgodovine in strokovnjak za avstrijsko državno cerkveno pravo ter dober poznavalec slovenske reformacije, je izdal knjigo, v kateri predstavlja bilanco lastne znanstveno-raziskovalne dejavnosti v letih 2000–2023, ko je vodil Inštitut za cerkveno zgodovino donavskega in karpatskega prostora (*Institut für Kirchengeschichte des Do-*

nau- und Karpatenraumes/Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát), ki se je pod njegovim vodstvom leta 2000 preselil iz Dunaja na univerzo Komenskega v Bratislavi (*Univerzita Komenského v Bratislave*), kjer je deloval kot raziskovalni inštitut tamkajšnje Evangeličanske teološke fakultete. Inštitut je pod vodstvom Karla Schwarza nadaljeval delo leta 1972 ustanovljenega Inštituta za protestantsko cerkveno zgodovino na Dunaju (*Institut für Protestantische Kirchengeschichte Wien*). Med sodelavci tega inštituta so bili poleg avstrijskih tudi vidni raziskovalci reformacije ter protestantske zgodovine in teologije na Madžarskem in Češkem. Med sodelavci sta bila tudi Herbert Patzelt (1925–2023), ki je med drugim raziskoval zgodovino protestantizma v Trstu, ter Oskar Sakrausky (1914–2006), prvovrsten raziskovalec slovenske reformacije in Primoža Trubarja.

V knjigi objavljene razprave obsegajo pretežno obdobje od devetnajstega stoletja do razpada Avstro-Ogrske leta 1918. Razprave predstavljajo dragocen doprinos za poznavanje in razumevanje razvoja protestantskih Cerkva v Monarhiji po revolucionarnem letu 1848, ko so skupaj z zahtevami po narodni enakopravnosti bile izražene tudi zahteve po verski enakopravnosti, kar pa ni zadevalo le ožjega verskega področja, temveč se je prepletlo z nacionalno jezikovnimi zahtevami različnih narodov v državi. Razvoj in razreševanje te problematike s strani države v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja Schwarz odlično predstavi na osnovi arhivskega gradiva, ki doslej ni bilo deležno zaslužene pozornosti. Znanstvena predstavitev dogajanja je zelo pomembna tudi za razumevanje versko-političnega dogajanja v slovenskem prostoru.

Kratka predstavitev knjige po posameznih poglavjih.

Pod prvim naslovom »*Der Protestantismus im Donau- und Karpatenraum. Ein persönlich gefärbter Überblick*« pojasni avtor geografsko razsežnost donavsko-karpatskega prostora, ki ga med Bratislavo in Sedmograško objema 1400 km dolg lok Karpatov in je do konca prve svetovne vojne spadal v ogrski del Avstro-ogrske. Po prvi svetovni vojni se je to področje delilo na različne države Madžarsko, Slovenijo, Avstrijo, Romunijo, Ukrajino, Poljsko in Slovaško.

Razpravo nadaljuje s prikazom razširjenosti ter organizacijskega in številčnega stanja protestantov augsburške in reformirane veroizpovedi, ki sta bili v Monarhiji leta 1781 dovoljeni s tolerančnim patentom cesarja Jožefa II. Številčno stanje prikaže na

osnovi štetja prebivalstva leta 1910. V tem okviru obravnava tudi protestante na slovenskem govornem področju »Cislajtanije« in slovenske protestante v Prekmurju, ki so spadali v okvir protestantskih Cerkva ogrskega dela Avstro-Ogrske (Translajtanije). Na Ogrskem je bila največja reformirana (kalvinska) Cerkev, ki je bila jezikovno pretežno madžarska, na drugem mestu pa evangeličanska Cerkev Augsburske veroizpovedi, ki je jezikovno delovala v slovaškem, nemškem, madžarskem ter v Prekmurju v slovenskem jeziku. V okviru ogrske države je delovala še evangeličanska Cerkev sedmograških Sasov, ki je temeljila na starih privilegijih sedmograške saške nemške skupnosti. V Bosni je delovala tako imenovana »Bosanska sinoda«, ki je združevala štiri evangeličanske skupnosti v Bosni in Hercegovini s središčem v Sarajevu. Poseben status je imela še evangeličanska farna skupnost v Zagrebu, ki je bila za razliko drugih skupnosti v Hrvaški – Slavoniji omejena na glavno mesto Zagreb in se ni prištevala niti k madžarski luteranski-augsburški niti reformirani Cerkvi. Na Ogrskem je bilo po ljudskem štetju leta 1910 4,7 milijona protestantov. Med protestantske Cerkve je štela še cerkev »radikalne reformacije« Unitarijcev s središčem v mestu Cluj-Napoca (nem. Klausenburg), ki je bila na Sedmograškem dovoljena od leta 1568 ter v zadnji tretjini 19. stoletja ustanovljene prve »svobodne Cerkve« (Freikirchen) na Češkem. V nadaljevanju je prikazano delovanje protestantskih Cerkva v novonastalih državah naslednicah Avstro-Ogrske po letu 1918.

Naslednja razprava »*Andreas Lang – «ein pur lauter Flacianer, hat das Land Kärndten mit seiner Falschen Lehr stark*

inficirt und viel Disputat erwecket« poseže na Koroško. Prikazana je vloga flacijanca Andreasa Langa, ki je deloval v letih 1571 do 1575 kot predikant na Koroškem. Bil je pristaš Matije Vlačića (Flacius Illyricus); aktivno je sodeloval v tako imenovanem celovškem konfliktu glede nauka o izvirnem grehu med pridigarji pri špitalski cerkvi in cerkvi svetega Egidija. Imel pa je tudi širši vpliv v avstrijskih deželah preko učenca Nakolaja Gallusa, ki je od leta 1553 do smrti 1570 deloval kot predikant v Regensburgu in je imel velik vpliv pri nastavljanju flacijanskih predikantov v avstrijskih deželah.

V naslednji razpravi *Käsmark/Kežmarok/Kesmark versus Nehre/Strážky nad Popradom*(*Nagyőr oder Zips/Spiš/Szepes – zwischen Melancthon und Luther* analizira verski spor med gnesioluterani in filipisti, ki je izbruhnil na sinodi v Košicah leta 1574 in se nato nadaljeval v sporu glede sprejema *Formulae Concordiae*, katerega središče je postalo mesto Spiš. Na začetku 17. stoletja so nesoglasja pripeljala do dokončne ločitve med luterani in kalvinci, ki je vplivala na nadaljnji razvoj in etabliranje obeh veroizpovedi na Ogrskem in je zajela tudi slovenski prostor v Prekmurju, kjer je poleg večinske luteranske obstajala tudi kalvinska veroizpoved. Dogajanje so obravnavale številne sinode in ohranjenih je veliko število tozadevnih spisov.

V razpravi *Der Glaube ist Gottes Geschenk»: Über Anfänge der Toleranz im Südosten, Westen und Norden* obravnava uveljavljanje tolerance od 16. stoletja naprej. Na prvem mestu predstavi Sedmograško kot pionirsko regijo verske svobode. Tamkajšnji deželni zbor je leta 1557 sprejel sklep

‘da je vsakemu dovoljeno živeti v veri, po kateri želi’ (*dass jeglicher des glaubens leben könne, des er wolle*»), ki ga je leta 1568 potrdil sedmograški knez, vendar je »toleranca« veljala le za stanovce, ki so bili zastopani v deželnem zboru, ne pa tudi za podložnike osebno. Zajete so bile katoliška, luteranska, kalvinska in unitarijska veroizpoved, ki je bila dovoljena le še na Poljskem, drugje pa strogo prepovedana in preganjana. V nadaljevanju je opisana »pruska toleranca«, ki jo je razglasil volilni knez Friderik Wilhelm brandenburški (1620–1688) s postdamskim ediktom leta 1685, veljala pa je predvsem za kalvinske izgnance iz Francije, ne pa tudi za katoličane. Kalvinsko veroizpoved so s prestopom volilnega kneza Johana Sigismunda leta 1613 sprejeli tudi Hohenzollnerji, vendar niso dosegli prestopa celotne dežele v smislu »*cuius regio eius religio*«. Ortodoksni luteranski deželni stanovi so tolerančnemu patentu močno nasprotovali, vendar je volilni knez njihov odpor zlomil tudi s podporo kalvinskih priseljencev. K novemu razumevanju tolerance je bistveno pripomogel Samuel von Pufendorf (1632–1694), knezov tajni svetnik, ki je utemeljeval pomen tolerance pri vodenju države, ker te niso bile ustanovljene zaradi religij. Sledi prikaz »jožefinske tolerance« cesarja Jožef II. leta 1781, ki je veljala tudi za slovenski jezikovni prostor. Na odpor je tolerančni patent naletel na Ogrskem, ker ga ni sprejel ogrski državni zbor; oviro je odpravil cesar Leopold II., ko ga je sklical leta 1790/91 in je ta sprejel zakonski člen XXVI/1791, ki je reformacijskim cerkvam omogočil avtonomijo.

Razprava *Freikirchliche Entwicklung in Österreich im Kraftfeld von Metho-*

dismus und Herrnhut. Vom protestantischen »Awakening« zur staatlichen Anerkennung obravnava razvoj in uveljavljanje evangelsko-metodistične Cerkve v Avstriji po letu 1870.

»*So walte denn ein guter Geist (...)* Über diesem heiligen Werke der Glaubenseinigung!«. Moritz Kolbenheyer und die Union der protestantischen Kirchen in Ungarn. Moritz Kolbenheyer (1810–1884) si je kot župnik v Prešovu začeni s pridigo leta 1841 in nato kot superintendent v Šopronu prizadeval za zedinjenje, unijo, med luterani in kalvinci na Ogrskem po vzoru pruskega kralja Friderika Viljema III iz leta 1817, ki so mu sledile tudi druge nemške dežele. Na Ogrskem je dobila ideja podporo pri načrtu ustanovitve skupne protestantske luteransko-kalvistične visoke šole leta 1841, kjer pa je luteranski šolski inšpektor Károly Zay (1797–1871) poudaril, da je bodočnost ogrskega protestantizma zagotovljena samo pod madžarskim predznakom, s čimer je postavil madžarizem pred obstoječe konfesije.

Kolbenheyer je bil tudi zagovornik »Protestantskega patenta leta 1859« za Ogrsko, ki ni bil uveljavljen. Patent so zavračali Madžari, branili pa Slovaki, ker jim je omogočal večjo samostojnost z ustanovitvijo superintendence v Bratislavi. Pod močnim vplivom Kolbenheyerja je bil leta 1846 sicer dosežen dogovor med kalvinci in luterani, ki je bil objavljen v madžarskem, slovaškem in nemškem jeziku, vendar je zmagal madžarizem z izjavo »bodisi da smo luterani ali kalvinci, pravoslavni ali rimokatoliški, bodisi kristjani ali judje, smo najprej Madžari/Seien wir weder Lutheraner noch Calviner, weder Orthodoxe noch Römisch-Katholische,

weder Christen noch Juden, seien wir aber Magyaren«. Do uresničitve unije ni prišlo tudi zaradi teoloških diferenc in končno zaradi nasprotovanja Slovakov, predvsem Josefa Miloslava Hurbana (1817–1888), ki so ga Madžari obtoževali panslavizma in propagiranja »ustanovitve velike in močne zahodno-slovanske države pod okriljem habsburškega žezla«. Unijo so zavrnili tudi kalvinistični konfesionalisti na univerzi v Debrecenu, ki je veljala za središče ogrskega kalvinizma.

Razprava *Gustav Steinacker und die Emanzipation der »Akatoliken« in der Habsburgermonarchie: Ein Transformationsprozess mit Widerständen* obravnava konkretna prizadevanja nekaterih protestantov za odpravo jožefinskih omejitev ter popolno enakopravnost s katoliško Cerkvijo v predmarčni dobi ter leta 1848, kar je protestantom do leta 1851 v glavnem tudi uspelo. Gustav Steinacker (1809–1877), od leta 1846 evangeličansko župnik v Trstu, je imel pri tem vodilno vlogo. Bil je odločen zagovornik protestantske unije in je v tem času je sodeloval pri pisanju nove verske ustave (Verfassung) za združene luteranske in reformirane avstrijske protestantske Cerkve. Ker se je zavzemal za toleranco do katoliškega gibanja nemških katolikov (Deutschkatholiken), ki so politično podpirali idejo enotne nemške nacionalne države, ga je minister Leo Thun leta 1853 razrešil službe župnika, njegovih nazorov pa niso sprejeli niti v protestantski Cerkvi. Thunovi sodbi, da je povezan s prepovedano in državi škodljivo družbo, namesto da bi sledil obstoječim zakonom in namesto da bi se trdno držal augsburške veroizpovedi, s čimer je doprinesel k

ustvarjanju sekt, je pritrdil tudi cerkveni konzistorij.

V razpravi »Od Thuna do Schmerlinga. O protestantski politiki Habsburžanov sredi 19. stoletja (*Von Thun zu Schmerling. Über die Protestantpolitik der Habsburger in der Mitte des 19. Jahrhunderts*)« obravnava urejanje verskih zadev v petdesetih letih 19. stoletja. Na katoliški strani je bil odpor do jožefinske cerkvene ureditve odpravljen s konkordatom leta 1555, ki je veljal za vso državo. Prav tako je država želela urediti tudi odnos s protestantskimi cerkvami. Naloga je pripadla Leo Thunu, ki je bil v letih 1849 do 1860 minister za vere in izobraževanje (*Minister für Cultus und Unterricht*). Schwarz ugotavlja, da je verska politika (*Kultuspolitik*) ministra Lea Thuna-Hohenstein postala v zadnjem času atraktivna tema, ker tvori pisan spekter cerkvenih, pravnozgodovinskih, teoloških in socialno zgodovinskih ter političnih faset. Thun v novih razmerah ni bil prvi kandidat za ministra; cesar je pred njim imenoval člana cesarske akademije znanosti Čeha Františka Palackega (1798–1876), ki je imenovanje odklonil z utemeljitvijo, da kot pripadnik protestantske veroizpovedi kot nekatoličan v tako kritičnih časih ne bi bil primeren za vodenje tega resorja. Leo Thun-Hohenstein je veljal za »ključno osebnost fevdalnih konservativcev«, medtem ko so tudi menili, da je »protestantska glava s katoliškim srcem«. Kasneje so ga negativno ocenjevali predvsem zaradi sprejetja konkordata s Svetim sedežem, kar so tolmačili kot uspeh za katoliško Cerkev ter mu očitali neuspešno urejanje protestantskih zadev.

Thun je bil zaslužen za reformo šolstva, kjer je na državnih ustanovah

omogočil delovanje tudi protestantskim profesorjem. V nacionalnih sporih, predvsem med Slovaki in Madžari, se je v verskih zadevah postavil na stran Slovakov. Pri urejanju protestantskega vprašanja je deloval v smeri državne politike, ki je želela vključiti protestantizem v uresničitev ideje enotne države, pri čemer sta bila glavna sodelavca Slovak in nemški Sas iz Sedmograške, medtem ko ni našel skupnega jezika z Madžari. To usmeritev je vseboval predlog »Vortrag« ministra Thuna cesarju 5. februarja 1853. Da je bila zadeva silno zahtevna, kaže že dejstvo, da je cesar nanj odgovoril (resolviral) šele 9. decembra 1854. Protestant Josef Andreas Zimmermann (1810–1897) in minister Thun sta predlagala novo, enotno protestantsko cerkveno ureditev za celo državo z enim za celotno državo pristojnim vrhovnim cerkvenim svetom (Oberkirchenrat) na Dunaju kot vrhovno cerkveno nadzorno ustanovo (Aufsichtsbehörde), čemur so se odločno uprli Madžari, pozitivno pa ga niso sprejeli niti v Zimmermannovi sorojaki Sasi na Sedmograškem. Zaradi tega nasprotovanja predloga ni sprejel niti cesar, ki je popustil madžarskim ugovorom in zahteval ločeno ureditev protestantskega vprašanja najprej z Madžari, nato s Sasi in končno s protestanti v Cislajtaniiji.

Pomembno vlogo pri urejanju razmer na Madžarskem je imel Slovak Karol Kuzmány (1806–1866). Kuzmány je zahteval enotno protestantsko cerkveno upravo v državi, ker bi zahteva po »cerkveni avtonomiji« nasprotne (madžarske) strani služila le madžarizaciji in kalvinizaciji luteranskih Slovakov.

Za konferenco na Dunaju leta 1855, ki je izdelala predloge za bodočo ure-

ditev protestantskega vprašanja in na katero je bila vabljen samo duhovna stran (predikanti in superintendenti), ne pa tudi svetna, je podal Kuzmány naslednja izhodišča:

- hitro končanje nove protestantske cerkvene ureditve, in sicer s cesarskim patentom;
- novo ureditev cerkvenih distriktov z upoštevanjem etničnega stanja;
- združitev različnih cerkvenih enot (*Kirchenkörper*) v avstrijsko enotno cerkev z enotnim državnim cerkvenim svetom (*Reichskirchenrat*); njegove člane bi imenoval cesar in plačevala država;
- država bi plačevala tudi superintendente, ki bi imeli fiksen čas službe (*mit fixen Amtszeiten*);
- prednostni položaj (*Vorrangstellung*) bi imeli nosilci duhovnih služb, ne pa svetni člani (plemstvo);
- Kuzmány je odklanjal predlog cerkvene ustave (*Kircheverfassung*) na osnovi duhovništva vseh vernikov, ker je menil, da zadeva ta osnovni protestantski aksiom le zveličavni red ne pa tudi področja cerkvene uprave (*Kirchenregiment*). Kuzmány se je v organizacijskem pogledu naslanjal na rensko-westfalski cerkveni red.

Odstranitvi »svetnih« nosilcev cerkvenih oblasti so nasprotovali zlasti v reformirani (kalvinski) Cerkvi, ker so ti zahtevali enako mesto v presbiteriju in na sinodah, kot so ga imeli presbiterji (duhovniki). Konferenca pa je sprejela – z nekaterimi zadržki – predlog ustanovitve vrhovnega konzistorija, ki bi ga financirala država. Uspela je tudi z zahtevo, da samostojno sprejema sinodalne ustavne sklepe brez prisotnosti

države. Na to zahtevo je minister Thun pristal, ker so bile kompetence glede cerkvenih zadev v rokah »deželnega gospoda«, ki je moral potrditi sklepe. Te sklepe je potrdil tudi ministrski svet. Domala sočasno so bili urejeni odnosi s katoliško Cerkvijo, ko je sedem dni za tem, 11. 8. 1855, cesar podpisal konkordat s Svetim sedežem.

Na osnovi gornjih sklepov je izdelal Zimmermann zakonski predlog, ki ga je cesar potrdil 23. julija 1856. Vendar je predlog naletel na hud odpor; reformirane Cerkve so namreč menile, da je usmerjen proti njihovi avtonomiji, ker da lahko take sklepe sprejme le sinoda; odklanjale so tudi odstranitev dotedanje veljave svetnih funkcionarjev, ki sta jim pripadala predsedovanje (*Vorsitzführung*) ter pomnožitev superintendenc, kar bi koristilo Slovakom, medtem ko so predlog pozdravile številne nemške protestantske skupnosti.

Zakonskemu predlogu so nasprotovali predvsem Madžari, medtem ko so Slovaki predlog podprli, vendar so bili številčno v manjšini. O zakonskem predlogu je nato med 2. in 26. aprilom 1859 devetkrat razpravljala ministrski svet; cesar ga je potem podpisal 1. septembra 1859 kot »Ogrski protestantski patent«. Veljal je za kraljevini Ogrsko in Hrvaško ter Slavonijo, za Vojvodino, Srbijo s Temišvarskim Banatom in Vojno krajino. Na Ogrskem je naletel patent na tako močan odpor, da se je ministrski svet med oktobrom 1859 in februarjem 1860 še 27-krat ukvarjal s tem vprašanjem. Vendar Madžari niso popustili, minister Thun pa se je postavil na stran Kuzmányja in s tem na stran Slovakov z argumentom, da bo v primeru, če zmaga madžarska opozicija proti patentu, slovaška manjšina

na sinodah prepuščena samovolji madžarske večine in tudi protestantska duhovščina bo v popolni odvisnosti od laikov.

Na Slovaškem so se razmere zaostriale predvsem zaradi ustanovitve nove superintendture s sedežem v Bratislavi, ki je bila jezikovno slovaška, Kuzmány pa njen superintendent. Obsegala je 178 farnih skupnosti in je veljala za predstopnjo evangeličansko-luteranske samostalne Cerkve Slovakov. Od skupaj 559 protestantskih verskih občin se jih je, skladno s patentom, novi superintendтури dokončno priključilo 229 s 207.000 verniki, medtem ko se je madžarskim nasprotnikom priključila ena fara več, 330, vendar z veliko večjim številom vernikov, 554.000. Med nasprotniki je bila tudi Banská Bystrica, mesto bivanja Kuzmányja, ki jo je bil primoran zapustiti; vrnil se je na Dunaj. Predvsem pa je »Ogrski protestantski patent« prišel izgubljati veljavo po 19. aprilu 1859, ko je postal guverner Ogrske protestant Ludwig Ritter von Benedek (1804–1891); leta 1867 je bila ukinjena še superintendtura v Bratislavi. 22. aprila 1860 je bil na prosvetnem ministrstvu na Dunaju ustanovljen oddelek za zadeve evangeličanske Cerkve, ki deluje še danes, ki ga je nekaj časa vodil avtor knjige Karl Schwarz.

Pod Thunovim naslednikom ministrom Schmerlingom, je bil patent predelan v smislu madžarskih zahtev. Čeprav je nastopila nova »liberalna era« in je bil za prvo zasedanje parlamenta 29. aprila predviden sprejem zakona o protestantskih verskih zadevah, minister Schmerling temu ni zaupal in je dosegel, da tudi tokrat ni bil sprejet kot zakon, temveč kratko prej, 8. aprila

1861 kot »Protestantski patent« (*Protestantenpatent*), ki mu tokrat Madžari, ki jih je zadovoljil, niso nasprotovali. Schmerling je želel urediti tudi odnose med katoličani in protestanti v državi. V ta namen je sklical komisijo, s katoliške strani je sodeloval kasnejši dunajski nadškof Johann Rudolf Kutschker (1810–1881), ki je izdelala skupno izhodišče za pogajanja, vendar do dokončnega dogovora ni prišlo, ker je Sveti sedež odklonil kakršnekoli spremembe konkordata iz leta 1855, ki je »katoliško Cerkev rešil jožefinskih spon« (leta 1870 ga je cesar preklical), kakor tudi zaradi odhoda ministra Stadiona leta 1865.

Sprejem patenta je odmeval še v naslednjih desetletjih na zgodovinopisni ravni, saj so v »liberalni« eri protestanti zasluge za sprejetje patenta pripisovali le ministru Schmerlingu, medtem ko je bilo delo ministra Thuna in njegovih protestantskih sodelavcev zamolčano ali ocenjeno negativno, kot na primer v delih zgodovinarjev iz Nemčije Walterja Rogge v delu »*Österreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig I, II, 1872, 1873) ter Georga Loescheja. Na začetku 20. stoletja se je razvila polemika glede zaslug za doseženo enakopravnost protestantov z drugimi verami v državi med Georgom Loeschejem in Franz Josephom Zimmermannom, sinom Josepha Andreasa Zimmermanna v Thunonovem ministrstvu. Loesche je v knjigah *Geschichte des Protestantismus in Österreich* (1902) ter delu *Von der Duldung zur Gleichberechtigung* (1911) zasluge za sprejem patenta pripisal le ministru Schmerlingu iz liberalnega tabora, medtem ko predhodnega desetletnega dela grofa Thuna in njegovih protestantskih sodelavcev ni niti

omenil. Proti temu je protestiral Franz Zimmermann, ki je Loescheja obtožil celo potvarjanja zgodovine. Karl David Georg Loesche (1855–1932) je bil rojen v Berlinu; študiral je na nemških univerzah teologijo v Bonnu, Tübingenu, Jeni in Berlinu, kjer se je tudi habilitiral. Leta 1887 je dobil profesuro za cerkveno zgodovino na evangeličanski fakulteti Univerze na Dunaju. Pomemben pečat je avstrijskemu protestantskemu zgodovinopisju vtisnil kot ustanovitelj in skozi štirideset let izdajatelj revije »*Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*«. Leta 1925 je postal redni član Avstrijske akademije znanosti. Bil je deklariran pristaš nemško nacionalnega liberalizma. Zimmermann je pri Avstrijski akademiji znanosti nameraval izdati gradivo za predzgodovino protestantskega patenta, ki je kazalo prizadevanja ministra Thuna, s katerim je sodeloval njegov oče. Zimmermann, dober poznavalec zgodovinskih virov za zgodovino protestantov na Sedmograškem in dejavnosti ministrstva v petdesetih letih, je Loescheju očital nepoznavanje in neupoštevanje tozadevnega gradiva, vendar pri tem ni uspel, ker se je Avstrijska akademija znanosti postavila na stran svojega člana. Zimmermannovo obširno delo *Rechtsurkunden der Evangelischen in Österreich 1815–1920* zaradi tega spora ni izšlo pri Avstrijski akademiji, temveč ga je izdal osebno (Steyr 1920). Vsekakor gre za izredno pomembno publikacijo izdaje arhivskih dokumentov, ki daje možnost znanstvene presoje tudi današnjim raziskovalcem.

V razpravi Palacký – Masaryk – Skalský. *Historische Anmerkungen zur Theologenausbildung in Wien und Prag*

obravnavala verske razmere v novi državi Čehoslovaški, kjer je bila odločilna usmeritev Masaryka z gibanjem »proč od Rima – Los von Rom« za ustanovitve samostojne češke husitske Cerkve.

Za slovenski prostor je pomembna razprava *Kultruwissenschaftliche Anmerkungen zum Protestantismus in Übermurgebiet/Prekmurje*, v kateri nemško govoreči publiki predstavi obstoj in delovanje slovenskih protestantov v Prekmurju.

Sledijo še zapisi ob smrti prof. Petra F. Bartona (1925–2014), dr. Herberta Patzelta, (1925–2023), prof. Davida Paula Daniela (1940–2020) in dragoceeno imensko kazalo.

Schwarzova knjiga daje odličen vpogled v posamezna vprašanja protestantske problematike v Habsburški monarhiji, predvsem v njenem ogrskem delu, ter zahtevnost urejanja verskih in nacionalnih razmer v državi, ki se je v prizadevanju po poenotenju srečala s partikularnimi zahtevami njenih enot, predvsem Ogrske, kjer so veroizpovedi, katoliška, kalvinska (reformirana) in luteranska igrale pomembno, večkrat tudi odločilno politično vlogo. Z novimi zahtevami po narodni in verski enakopravnosti v državi po letu 1848 se je nacionalno-versko vprašanje med Madžari in Slovaki še dodatno zaostroilo. Knjiga pa lahko tudi z bogatim navajanjem najnovejše znanstvene literature na področju raziskovanja verske zgodovine, protestantske in katoliške, obogati proučevanje verske zgodovine v Prekmurju.

Vincenc Rajšp

OGENJ GASITI IN LJUDEM V POMOČ BITI

Gasilska zveza Lenart, Lenart 2025, 304 str.

Ob 70-letnici Gasilske zveze (GZ) Lenart v Slovenskih goricah je izšla bogata barva monografija. V njej je s prispevki sodelovalo 23 avtorjev in avtoric, ki jih je vodil odgovorni urednik dr. Marjan Toš. Lektorica je bila Mateja Kramberger, naslovnico je oblikovala Katarina Šuster, notranjo grafično podobo in pripravo za tisk pa sta opravili Katarina Šuster in Nina Zorman iz agencije Kreativna Pika v Lenartu. Fotografije so iz arhiva GZ Lenart in iz arhivov vseh desetih Prostovoljnih gasilskih društev (PGD). Mnogo fotografij so prispevali tudi posamezni avtorji prispevkov s pomočjo sorodnikov nekdanjih vodilnih funkcionarjev v PGD in GZ Lenart. Publikacija je izšla v nakladi 400 izvodov.

Pri snovanju in realizaciji projekta spominske monografije Gasilske zveze Lenart je uredniškemu odboru pod vodstvom Marka Šilca glede na čas, ki so ga imeli na voljo, uspelo zbrati bogato bero različnih virov in dokumentacije. Ti verodostojno orisujejo čas izpred sedemdesetih let in v nekaterih segmentih posegajo tudi v drugo polovico 19. stoletja, ko se je v letih 1874 in 1875 začela pisati zgodovina slovensko goriškega gasilstva v kontekstu nastajanja in razvoja gasilske organizacije na Slovenskem v moderni dobi. To zgodovino so pomagali pisati tudi gasilci med Dravo in Muro, najprej pri Lenartu leta 1874 in nato pri Sv. Trojici leta 1875. Po prevratu in razpadu avstro-ogrske monarhije pa v prvi jugoslovanski državi še v drugih krajih osrednjih Slovenskih goric.